

*Тетяна
Чайка*

ПОБАЧЕННЯ З ПЕТРОМ ЙОЛОНОМ¹

Коли вмирає людина, разом із нею відходить у безвість частка життя тих, хто її знав і любив, працював поряд із нею. Що залишається? Лишається наш спомин про неї — на жаль, здебільшого нетривкий: яскраві попервах його риси поступово тьмяніють, втрачають багатство деталей. Водночас різноманітні вчинки, вислови, епізоди життя дорогої для нас людини зливаються, наче краплинки, воедино, утворюючи її цілісний завершений образ. Зберегти цей образ у тремтливому розмаїтті його самобутніх рис нам якоюсь мірою допомагають сучасні засоби аудіо- та відеозапису. Ними послуговується й практика так званої усної історії, що опрацьовує і впроваджує до спільної пам'яті дані безпосередніх свідчень людини про себе і про час. От і сьогодні ми з чоловіком, уже зовсім не в Києві, а в далекій, далекій країні на березі теплого моря, сидячи біля комп'ютера, вслухаємося в знайомий голос з його неповторними інтонаціями. Ефект присутності настільки сильний, що прикриєш очі — і опиняєшся в рідному інституті, у тисячу разів баченому кабінеті, а от і сам Петро Федорович сидить, як бувало, за своїм столом і дивиться на нас уважно і трохи насмішкувато: «Ось я скажу вам таке...». А й справді, хто ж, як не він, розповість нам про інститут, про себе, про тодішнє життя?

Пригадується — це ж уже кільканадцять років минуло від того холодного зимового дня, коли я уперше переступила з диктофоном поріг йолонів-

ського кабінету і попросила Петра Федоровича: «Розкажіть-но...». Далі, він не відмовився — і почалося... Результат тодішніх наших бесід — майже сімдесят годин аудіозапису, що вмістили розповіді Петра Федоровича про дитинство, рідних, війну, київський університет на зламі 1940 — 1950-х років, інститут філософії, про друзів і не друзів, науку, життя країни... Останній запис датовано початком травня 2009 року — з нього ми й розпочинаємо публікацію матеріалів цього інтерв'ю. Тим, хто знав Петра Федоровича, неважно, я переконана, уявити собі, якою захоплюючою була його оповідь, часом розважлива, часом просякнута гумором, інколи задержувата і запальна, як яскраво вимальовувалося в ній і те, про що він розповідав, і він сам. Дуже хотілося б, наскільки можливо, зберегти все це в письмовому записі — попри очевидну неможливість передати на письмі інтонаційне багатство живого людського мовлення. Але ж наша пам'ять — це завжди стрибок через неможливе, хіба не так?

...Присвячую ці сторінки рідним і близьким Петра Федоровича, всім тим, для кого небайдуже зберегти, втримати його неповторний образ.

Отже — перший начерк, штрих до портрету²...

Т.Ч.: Доброго дня, Петре Федоровичу.

П.Й.: Добридень, Тетяно Олексіївно. Радий бачити вас знову в моєму кабінеті.

Т.Ч.: Спасибі. Сьогодні справді чудовий травневий день, і мені приємно сидіти з вами в оцьому рідному для вас, а для мене вже такому звичному місці.

П.Й.: Звісно, рідному — стільки років-бо день у день! Знаєте, ця кімната стала вже для мене наче продовженням власної домівки. До того ж, мушу зізнатися, наші з вами розмови про життя, про час, про інститут раз у раз повертають мене, так би мовити, у своєрідне родинне коло.

Т.Ч.: Коло — цей образ мені подобається. Коло, в якому ніщо не завершується, а просто змикається з початком і відбувається знову. Впродовж наших зустрічей ви так багато і широко розповідали про плін вашого життя, про людей і події в ньому. І тепер, наостанок, я хотіла б, щоб героєм цієї нашої бесіди став сам Петро Федорович Йолон власною персоною — такий, який він є сьогодні.

П.Й.: Ну що ж, спробуємо. Я готовий.

Т.Ч.: Тоді почнемо з такого собі простенького запитання: що для вас, Петре Федоровичу, є сенсом вашого життя, його головним стрижнем?

П.Й.: Повинен вам сказати: я ніколи в житті не задумувався над сенсом свого життя. Просто живу. Живу — і все. І хочу жити, і бажаю жити активно, і це і роблю. Кожного разу, залежно від ситуації, у мене формується певна

---

² Текст являє собою першу публікацію матеріалів інтерв'ю з відомим українським філософом П.Ф. Йолоном (1933—2019). У цій частині інтерв'ю Петро Федорович розповідає про себе, свою вдачу, свої громадські позиції та наукові здобутки.

система цілей, і я прагну цих цілей досягти — не формулюючи їх спеціально як сенс свого життя. Взагалі, я вам скажу, питання про сенс життя досить спекулятивне. От у мене в дитинстві була жага вчитися — жага! Я не просто ходив до школи, бо всі діти ходили — я дуже хотів дізнатися про щось нове. Навіть підручник з математики я прочитував наперед, за два дні, і цього мені було достатньо, щоб розв'язувати на уроці задачі. Потім прийшла юність — хотілося, звичайно, великого почуття, хотілося зустріти дівчину, яка б мене розуміла, яку б я розумів і з якою ми були б щасливі. Врешті-решт, така дівчина знайшлася. Я не можу сказати, що був дуже хорошим чоловіком, але у будь-якому разі дружину, сім'ю і родинне вогнище я завжди ставив дуже високо. Це не значить, що в нашому сімейному житті не було ніяких труднощів і непорозумінь, але все одно сім'я для мене завжди була на передньому місці — і зараз є. Згодом з'явилися діти — мені хотілося дати їм освіту, гідне місце в житті. Але життя обійшлося з нами жорстоко. Діти загинули — ну, ви ж знаєте...

Т.Ч.: Безумовно, це трагедія — і в одному, і в другому випадку.

П.Й.: Тут, можна сказати, у мене провалля в житті. Може, я й винен у цьому, може, мало робив для того, щоб вони пішли якимось іншим шляхом, не тим, яким вони пішли... Зараз от у мене онуки.

Т.Ч.: Двійко дітей було, а тепер двійко онуків...

П.Й.: І я хотів би їм забезпечити гарні стартові умови в житті.

З іншого боку, є така велика частина мого життя, як громадська сфера. Я не можу сказати, що був надто активний у цій сфері, але взагалі-то я чимало зусиль поклав, виконуючи свої громадські обов'язки. І думаю, що тут мені теж дещо вдалося зробити. Маю сказати, що мені це давалося нелегко. Розумієте, є у мене така риса, яка завжди ставила мене у складне становище: я не вмів дружити з начальством. Не те, щоб я завжди наполягав на своєму, але там, де я відчував, що я правий, я не міг нічим поступитися. Через це, зокрема, у мене були зіткнення і з академіком-секретарем Бабієм, і з віцепрезидентом Лукіновим. З ким у мене такого ніколи не було, то це з президентом Академії наук Патоном. Хоча з ним у мене теж якось була рішуча розмова, але він мене зрозумів, і розмову цю ми завершили, так би мовити, з позитивним сальдо. Неоднозначні ситуації склалися і в стосунках із ЦК партії. Часом я міг і на дибки стати; міг вчинити «розгон» якому-небудь працівникові обкому партії — і це мені дуже ускладнювало життя. Але нічого з собою зробити я не міг. Коли я відчував, що я правий, а ось переді мною людина робить дурниці, я не міг стерпіти.

Т.Ч.: Петре Федоровичу, але ж доводиться констатувати, що в усіх таких гострих ситуаціях ви вміли зрештою знаходити щось таке, що сприяло їх позитивному розв'язанню?

П.Й.: Ви абсолютно маєте рацію. І ті ж самі риси моєї вдачі, що час від часу призводили до напружених, проблемних ситуацій, робили інколи мені і певну послугу. От я розкажу вам у зв'язку з цим один епізод. Іде засідання

бюро Відділення історії, філософії і права. Присутні директори інститутів, а від нашого інституту присутній я. Вчений секретар Іван Іванович Ладивір, мабуть, якимось не так підготував постанову. І от при обговоренні проекту цієї постанови академік-секретар Відділення раптом почав бідолашного Івана Івановича змішувати з брудом, просто його принижувати. Директори інститутів поопускали очі, сидять мовчки — а я мовчати не можу. Я кажу: «Борисе Мусійовичу, що ви собі дозволяєте? Ну зробіть йому зауваження — а ви ж його принижуйте, принижуйте публічно!» У Бориса Мусійовича аж очі полізли на лоба. Незвична ситуація! Ну, він одразу припинив усі ці речі — а Іван Іванович став від того часу моїм другом на все життя. Будь-які проблеми в Президії він допомагав мені владнати. Але я це зробив не для того — я просто не можу стерпіти, коли при мені принижують гідність людини. Скажу, що й сам Бабій після того випадку почав якщо не з повагою до мене ставитися, то принаймні стерегтися. Відчув, либонь, що мені пальця в рот не клади. Такого ж гатунку колізії були у мене і з віце-президентом Лукіновим. Тобто зі своєю вдачею, «гвинтиком» я бути не міг. І коли мені свого часу запропонували роботу в ЦК, я категорично відмовився — там були зовсім інші люди, не підходив я для такої роботи, у мене характер інший.

Т.Ч.: Петре Федоровичу, і ще раз зауважу: попри все це, є, певно, у вашій вдачі щось таке, що дає вам змогу виходити з таких ситуацій, так би мовити, «з позитивом». Це ж дуже важливо — іншим, либонь, так не вдається.

П.Й.: У будь-якому разі, незважаючи ні на що, в Президії я міг досягти порозуміння з будь-яких питань. Але там знали, що де треба брикнутися, я брикнуся, причому сильно брикнуся. Отакі речі. Ну, не мені судити, що мені в цій сфері вдалося зробити, чого не вдалося.

І третя сфера, третя частина мого життя — наукова. Тут у мене колись були великі задуми, що й казати. І я їх, щиро кажучи, не реалізував. Щось зробити вдалося — і праці хороші є, і переклади, і посилення зараз ідуть, в Інтернеті я ці посилення знаходжу — але ж я планував зробити в житті більше. Адміністративна робота забирала у мене забагато часу. Я розумів це і намагався кілька разів звідти піти, збігти — але з Шинкаруком спільної мови в цьому питанні не знайшов. Він не хотів мене відпускати з посади. Звичайно, я міг би й зігнорувати його небажання, але добре розумів таку річ: ось у нас зараз в інституті спокій, і його потрібно берегти. Бо якщо його не буде... Отак піду я на наукову роботу — а чи зможу нею займатися? Тому що, за всіх позитивних якостей Шинкарука — а це взагалі велике везіння, що після Копніна директором інституту став він, — була в нього одна риса, яка робила його дуже вразливим: розумієте, він підпадав під впливи.

Т.Ч.: Особливо під впливи тих, хто стояв вище?

П.Й.: Ну, можна сказати і так. Але це ще зрозуміло: як віддадуть наказ, то треба його виконувати. Але він міг підпасти під вплив кого завгодно. Якщо, скажімо, підпаде під вплив якоїсь авантюрної людини, яка почне займатися інтригами, плітками... А, до речі, такі ситуації траплялися, і

проходило усе це з великими труднощами. Тож, гадаю, пішовши зі своєї посади, я припустився б великої помилки. Ну, а потім минув час, і я вже з цим становищем змирився. Хоча й наукову роботу робив, і друкувався, і книжки випускав... Я вам скажу: просто виконував планові теми. Це вже не те завзяття було, з яким я починав працювати.

...Ну от. А що до проблеми сенсу мого життя, то, я ж кажу, над нею я ніколи не задумувався, ні тоді, ні зараз.

Т.Ч.: Петре Федоровичу, а як ви б самі визначили: яка головна риса вашої вдачі?

П.Й.: Ну, я не знаю... Мабуть, справді я людина, націлена на позитив. І якщо в громадському, діловому плані говорити — я не люблю конфліктів. Сам я їх ніколи не ініціював і ніколи не дозволяв, щоб вони десь зароджувалися.

Т.Ч.: Тобто вам незручно, некомфортно в конфліктних ситуаціях?

П.Й.: Некомфортно. І колізії, про які я ось вам розповідав, то не були ж конфлікти. Ну коли я перед Лукіновим або ще перед кимось відстоював свої позиції, то який же це конфлікт? Ви розумієте?

Т.Ч.: Тобто конфлікт як стиль діяльності вам не до вподоби?

П.Й.: Не до вподоби. Це не моя сфера, це не моє. І через це, коли з самого початку мого замдиректорства почалися намагання «задіяти» мене у якихось чварах, я різко усе це обірвав. Ось, знаєте, приходять до мене хтось і починає мені, так би мовити...

Т.Ч.: Доносити? Скажімо так, як є.

П.Й.: Доносити. То я слухаю-слухаю та й кажу: «Цікаво. А от я зараз покличу цю людину — ви зможете усе це повторити в її присутності?». — «Та що ви, та я ж не той». А я: «А чому ж тоді ви мені усе це говорите?». — «Ну, все, вважайте, що я нічого не сказав». Отак. Тож я вважаю, що в діловій, громадській сфері це, може, й найважливіша моя риса. А що стосується особистого життя, то хіба ж я знаю (*сміється*). Тут усе для мене важливо.

Т.Ч.: Отак? А що в інших людях ви цінуєте найбільше? Що визначає ваше враження про людину?

П.Й.: Мабуть, точніше буде, якщо почати з того, що я не ціную в людях. Ну от, по-перше, нещирість. Далі, я не ціную людей нахрапистих, я таких людей не можу переносити на дух. Не ціную людей зарозумілих — коли стоїть перед тобою таким собі розумником, Аристотель, та й годі. Що люблю? Люблю гумор сам і ціную його в інших. І ніколи мені на думку не спадало, що на гумор, на іронію можна образитися. Будь-який справжній гумор я сприймаю із задоволенням. І навіть у суто ділових ситуаціях я часто вдавався до гумору, приміром, на засіданнях Вченої ради тощо. І цінував, коли інші люди вносять цей гумор, бо ж нудота без нього. Затупіти без нього можна.

Т.Ч.: Петре Федоровичу, а чи є така риса, яку вам дуже хотілося б мати, а ви відчуваєте, що вам її бракує — як-то кажуть, Бог недодав? І заздрите іншим, у кого вона є?

П.Й.: Мабуть, таки є. От, знаєте, все життя шкодую, що не маю співучого голосу.

Т.Ч.: Маєте, маєте — я ж не раз чула.

П.Й.: Ну який у мене голос!

Т.Ч.: А, так ви б хотіли бути справжнім Карузо, а...

П.Й.: Про це й кажу. Хотів би співати, але не маю належного голосу. От у мене брат був, так у нього був чудовий голос. Мама співала в церковному хорі, у неї теж був голос, чарівний жіночий голос. А сам я — ну, не скажу, що вже зовсім хриплю, але, звичайно, хотів би мати голос кращий.

Т.Ч.: А з рис характеру? Є така, яку хотілося б мати?

П.Й.: Ну, напевно, більше б наполегливості... Щоб її зовсім у мене не було, я сказати не можу — але все ж не стільки, скільки хотілося б.

Т.Ч.: Враховуючи вашу схильність до гумору, запитаю ще таке: що ви, Петре Федоровичу, вважаєте головною «чоловічою» якістю, а що — «жіночою»?

П.Й.: Ну, знаєте... В жінці, на мою думку, мають бути ніжність, доброта, почуття власної гідності... Власне, все це не суто жіночі здібності, це людські здібності, вони мають бути що у жінки, що у чоловіка. Але для жінки це головні якості, так мені здається.

Т.Ч.: А для чоловіків?

П.Й.: Для чоловіків... Треба, щоб чоловік чітко усвідомлював свої обов'язки в сім'ї, в суспільстві, знав, що він має робити. Якщо він живе за принципом «моя хата скраю», то це вже не повноцінний чоловік. Таке ось моє міркування. І — тут я трохи відступлю від своєї тези про спільні риси чоловіків і жінок — за натурою людською це більше пасує чоловікові.

Т.Ч.: І ще одне, певно, непросте запитання: якою є ваша віра? Як узагалі ви ставитеся до релігії?

П.Й.: Почну ось із чого. Родина у мене була православна, мама в церковному хорі співала все життя. Перед Великоднем, здається, три дні вона тільки воду пила — і все. І, я вам скажу, нічого лихого з нею від того не траплялося. Вона була такою стрункою, рухливою дуже... А батько — він теж уважався віруючим, але... Ну, от він не постився, звичайно, бо чоловік, якщо поститься, то він колоду не підніме, а йому потрібно було дрова колоти. Перед Великоднем міг днів зо два й попостити, але в головному був такий собі вільнодумний, волелюбний віруючий. І багато дечого він сприймав, так би мовити, з гумором. Але мама нас усіх виховувала у вірі, і загалом сім'я була релігійна.

Ну а потім мої погляди на життя змінилися. Бачте, знання, наука, все, що я вивчав, ніщо не говорило мені, що десь там, на небі, існує хтось, хто керує світом і все таке інше. Вірити в існування Бога я просто вже не міг через набуті знання. Так я став невіруючим — у релігійному розумінні цього слова. Але атеїстом у марксистському розумінні я не став. Заперечувати релігію і доводити її непотрібність я не став. Ніколи цього не робив і за тих, радянських часів, а за нинішніх і поготів. Чому? Тому, що я вважаю, що віра,

наявність віри в душі — це необхідний елемент нормальної людської психіки. Якщо людина геть невіруюча, значить, вона вже психічно неповноцінна. Психічний склад людини такий, — ну, це моя власна філософія, те, що я вам розповідаю, — що елемент віри у ньому обов'язково має бути присутнім. Ми віримо в дружбу, в кохання, віримо в добро, в справедливість і так далі. Якщо ми перестанемо вірити в добро — що це буде?! Тобто віра у кожного в душі має бути. Але є одна річ: це віра не релігійна, а така, за якої людина вірить просто тому, що цього хоче. А є ще й віра релігійна. Так от, крок від тієї віри до релігійної насправді дуже маленький. Чому? Ну от, я беру кохання. Може трапитися так, що я розчаруюся в коханні. Віра в дружбу? Я можу розчаруватися і в друзях. Можу розчаруватися в справедливості, в добрі тощо. А вірити мені все одно уві щось треба, розумієте? І я починаю вірити в Абсолют, в абсолютне Добро — що є все ж таки Добро на світі, яке не зникає. Це вже не те конкретне добро... Я починаю вірити, що Справедливість таки існує. Розумієте, це Абсолют, я не можу тицьнути в нього пальцем. Але якби не існувала Справедливість, людство б давно згинуло. Якби не існувало Добро, а було одне тільки Зло, людство б згинуло. Тобто ідея Добра, ідея Справедливості як така, як ідея, як принцип — я в це вірю, воно є. І скажіть, будь ласка, яка дистанція від цієї віри до віри в Бога? Ну назву я Добро Богом, та й усе. Персоніфікую його в одній особі...

Отож, людині потрібно вірити в Абсолют, і таким Абсолютом став зрештою для людей Бог. І через це великої дистанції між звичайною вірою, без якої людина не може жити, та вірою в Бога я не бачу. По-моєму, ця дистанція дуже маленька. Моя освіта і моя наукова діяльність не дають мені можливості вірити в Бога, але я вважаю, що коли хтось вірить в Бога, то це цілком природно, нормально, і слава Богу, що це так. Інша справа — моє ставлення до церкви, до церковних порядків...

Т.Ч.: До ритуального боку справи?

П.Й.: Ні, ні, і ритуальний бік теж, я вам скажу, має свій сенс. Я невіруюча людина, але ось заходжу до церкви, стою, і якесь відчуття спокою, відчуття благодаті охоплює... Ті, хто створював релігійні обряди, вони ж на цьому розумілися, і кожен релігійний обряд такий, що він певним чином бере за душу. Подивіться, скажімо, на наші українські православні свята, на їхню ритуальну частину: це ж те, що склалося в Україні задовго до прийняття християнства, те, що було вироблене народом безпосередньо в його побуті.

Т.Ч.: Безпосереднє життя культури...

П.Й.: Так, це культура народу. Оце ж, скажімо, Різдво. Дідух там, сіно, кутя на столі — ну де, скажіть, у Святому Письмі написано, що кутю треба їсти? Або крашанки взяти і таке інше. Все це вписано в традиційні культурні цінності життя. І, таким чином, віруюча людина так чи так стає продовжувачем традицій, спадкоємцем народної культури. І через це я цілком нормально ставлюся до віруючих, вважаю, що це добре, коли є віруючі люди.

Інша справа — я не можу схвалити діяльність багатьох служителів церкви, тому що вони часом роблять такі речі...

Т.Ч.: Чварами займаються?

П.Й.: Авжеж! Та це не має жодного стосунку до релігії. Церква — таке саме відомство, як і будь-яке відомство, і люди там такі, як і скрізь, ті самі чвари і таке інше. Тобто я відрізняю віру від церкви. Віра ж може зовсім без церкви бути, людина може молитися хоч у лісі, головне — щоб вона оті почуття не втрачала...

Т.Ч.: І у вас такий самий погляд і на інші віри, інші релігії?

П.Й.: Такий самий. Я не вважаю, що православний християнин кращий або гірший за якогось іншого християнина чи не християнина. Головне, що це віруючий. А що стосується... В кожній релігії є речі, які інші не сприймають. І в православ'ї, і в католицтві, і в мусульманстві, і в юдаїзмі є такі речі, бо скрізь же там люди. А люди є люди, з усіма їхніми ознаками. І через це я, наприклад, можу з розумінням поставитися до чогось одного і не можу — до іншого, не можу сприйняти, скажімо, діяльність якихось там органів церковного управління... І все.

Т.Ч.: Петре Федоровичу, скажіть-но, будь ласка, чого ви більш за все боїтеся?

П.Й.: Боюся сили ірраціонального впливу...

Т.Ч.: На самого себе?

П.Й.: І на самого себе... і на інших. Із цим у мене також пов'язана проблема погляду. Це, може, трохи сильно сказано, але ось я розповім вам один епізод зі свого життя, і ви зрозумієте, у чім тут для мене справа. Отже, ситуація така. Це було дуже давно, десь років сорок тому. Ще діти мої були маленькі, синові років десять, а донька зовсім маленька була... Субота, неділя, вихідні — ми на дачі. Чудова літня погода. Наші сусіди — Гаврилюки. Про Петра Івановича Гаврилюка ви ж знаєте? І от ми з ними домовляємося, що після сніданку йдемо на пляж на Десну. Причому, у нас поруч був пляж, але там завжди було людно, галас і таке інше. І ми вирішили піти далі, де ми будемо тільки самі — ні очей чужих там не буде, нічого. Крім того, там пісочок такий гарний, незабруднений... Туди мало хто ходив. І ще одне: Десна у тому місці дуже міленька була десь метрів на 40 — 50 від берега — якраз добре для дітей: коли воно йде у воду, не треба над ним стояти. Вони там бігатимуть, а ми зможемо спокійно посидіти біля річки. От ми поснідали й виходимо. Це вздовж Десни лугом ходи десь хвилин двадцять. Йдемо — я з дружиною і двоє дітей, Петро Іванович з дружиною і дітьми... Йдемо у плавках, в купальниках, нічого не несемо, тільки у мене і Петра Івановича сумки з пляжним причандаллям, водою та їжею для дітей. Бо ж діти, як у воду залізуть, то одразу їсти захочуть. Більше нічого немає — так собі і йдемо.

І от заходимо ми до одного місця — тут я повинен трохи змалювати вам оте місце, бо інакше буде незрозуміло те, що сталося далі. Отже, з лівого боку від нашої доріжки простягається старе річище — таке старе, що там береги

вже заболочені, і тільки посередині тягнеться смужечка світлої води. З правого ж боку починається затока деснянська. Там колись було озерце, його прочистили трохи і зробили такий собі саморобний пляж. А перед нами, як дійти до цього місця, була велика канава. Рибінспекція прокопала цю канаву, щоб з'єднати те і те річище. Для чого? Щоб, коли на нерест риба вийде до старого річища, мальок сходить до Десни. Отож зайшли ми у такий куток, навкруги вода, а позаду — перешийочок вузький. Вода в канаві, щоправда, стояла неглибоко, але жінка моя не вміє плавати, то треба було мені її переводити, а доньку, вона тоді була зовсім мала, ще й переносити на той берег.

І от, навпроти того озера і затоки, що залишилися праворуч від нас, велике стадо корів на лузі пасеться. Ми вже повз нього пройшли і йдемо собі далі. Зненацька одна з корів розвертається, стає в позу, як отой бик на кориді, наставляє роги і рухається на нас. Розумієте? Ситуація критична: тікати нікуди — ну, я можу скочити в болото, а діти? Захиститися нічим — під рукою ж нема нічого. Безвихідна ситуація! І я приймаю рішення, яке нормально людина в нормальній ситуації прийняти не може, бо воно зовсім абсурдне і безглузде. Я приймаю рішення вступити, так би мовити, у двобій з коровою (*сміється*). Так-так, це правда. Я кидаю сумку геть і йду назустріч корові. І думка у мене така: ось я хапаю корову за роги, повертаю її голову праворуч і кладу на спину. І б'ю її ногами! Ви розумієте? Здорового тут немає нічого, у цій думці. Бо корова, це ж півтонни, яка біжить з такою швидкістю, просто розмазала б мене по луку, та й годі. І от я вирушаю їй назустріч, ще й руки тісно отак звів, щоб, значить, вхопити її за роги. І дивлюся прямо на неї.

Аж раптом корова, не добігши до мене метрів зо три, рвучко гальмує, розтинаючи ґрунт ногами. Ґрунт, трава на мене летить і, пам'ятаю, очі мені заліплює — я не все бачу. Бачу, що корова падає на коліна переді мною, потім перевертається на той самий бік і дригає ногами саме так, як я собі намислив. Ви розумієте? Я її ногою копнув по голові, навіть разів зо два, по моєму, копнув, тут вона схопилася, на ноги звелася, відбігла метрів двадцять, зупинилася, подивилася — і ну тікати далі. А я стою, і в мене все дрижить: руки тіп-тіп-тіп, ноги тіп-тіп-тіп, я відчуваю, що повністю втрачаю сили. І я отак — раз! — і звалився на луку. А здалеку всім здалося, що корова усе ж таки взяла мене на роги. Жінки кинулися до мене, діти у крик, у плач, а там підбігли й пастухи... Як потім виявилось, корова ця кидалася не на одного мене, вона вже чимало людей подушила. А вже після цього випадку вона напала ще на одного чоловіка і задушила його зовсім. Той, бідолаха, потрапив до реанімації, так і не очуняв. Отака була корова, незвичайна. Зрештою, здали її на м'ясокомбінат.

Т.Ч.: Але вашу енергетику вона точно відчула.

П.Й.: І от, значить, було у мене таке враження, що я повністю виснажений. І все у мене дрижить. Я раз — і впав. До мене підбігли, почали мене обтрушувати, обмацувати... Питають про щось — я чую, але не можу вимовити ні слова. Хвилини дві я не міг встати. Потім усе-таки встав, прорізався

мова. Пастухи розповіли — бо ми ж не знали! — що то була дуже небезпечна корова... Потім я години дві відходив, поки відчув, що до мене повертаються сили. Ось вам, будь ласка, ситуація.

Т.Ч.: І ніколи потім вам це не снилося, не ввижалося?

П.Й.: Ніколи. До чого я це розповів? Я тоді переглянув свої погляди на життя. Я вважаю, що такі вчинки — це не результат якогось свідомого прийняття рішень. Мовляв, ось людина хоробра — і вона свідомо й хоробро йде на амбразуру. Нічого подібного, це щось зовсім інше. Ситуація складається так, що з людиною відбувається певний психологічний...

Т.Ч.: А все ж з певною людиною, не з кожною?

П.Й.: Ну, я не знаю, чи з кожною, я про себе гадав, що зі мною такого бути не може. А от, сталося. Значить, обставини складаються так, що відбувається якесь психологічне — як би сказати? — збурення, і людина діє під впливом цього збурення, не думаючи. Тому що оце я довго розповідаю, а там же ж секунди все вирішували. Там ніколи було думати, там було оце збурення, відчуття небезпеки і загрози для себе і для інших. Кинуло мене туди — і все.

Т.Ч.: Але при тому був психологічний план, і настільки реальний...

П.Й.: Реальний — але ж там не було жодного раціонального моменту. Це не було результатом думки, розумного міркування, розум тут ні до чого. Це просто було таке психологічне збурення, яке керувало вчинком, — і більш нічого.

Т.Ч.: Петре Федоровичу, я хочу уточнити: якби ви справді могли вхопити ту корову за роги і зробити все так, як ви спланували, то результат був би саме такий? Тобто вона впала отак, як ви того й хотіли?

П.Й.: Так, як я й хотів. Я йшов і бачив, що так воно буде. Так воно і склалося. Можна вважати це випадковістю, я не знаю; принаймні, пояснити це я не можу. Можна говорити про біополе, про енергетику... Ну, те, що я витратив багато енергії, — це факт. Я ж сів і не міг встати, у мене не було сили звестися на ноги, говорити — нічого. Таке було враження, що я всю свою енергію віддав. Як це пояснити — питання інше. Єдине, що можу сказати, — я тоді змінив свій погляд на оці всі речі. Я дійшов висновку, що такі вчинки не є результатом якихось свідомих рішень.

Т.Ч.: Але ж у цьому випадку можна принаймні сказати, що от ви боялися — і подолали свій страх. А було у вашому житті щось таке, чого ви боялися — і переступити через що не змогли?

П.Й.: Ну, я намагався не ставити перед собою завдань, яких не міг би виконати. Але, наприклад, мені було дуже незручно, коли доводилося приймати рішення, які стосувалися інших людей і могли їм не сподобатися. Такі ситуації мене обтяжували, я намагався їх уникати.

Т.Ч.: Ось у цьому якраз і полягала суть мого запитання. Тож ситуації, коли ви мали владу над людьми — інституційну або ж якусь іншу, вони вас надихали чи навпаки?

П.Й.: Навпаки. Виявляти владу, приймати рішення, які заторкують інтереси інших, мені завжди було незручно, такі ситуації мене не приваблювали.

Т.Ч.: Петре Федоровичу, а чи могли б ви згадати найбільшу радість у вашому житті? Щось таке, що й досі зігриває вам душу?

П.Й.: Радість... От, знаєте, пригадується, як у сорок п'ятому році, мені ж тоді чотирнадцять років було, біжу я полем до батька і кричу: «Тату, Україну прийняли до ООН!» Оцей випадок я запам'ятав. Взагалі, багато було в житті радісних моментів. З друзями мені завжди було радісно, в інституті. І ще з рідного села було двоє хлопців, з якими я ніколи не уривав зв'язку ...

Т.Ч.: Радість і гордість чотирнадцятирічного хлопчика за Україну... Мабуть, і до українців у вас якесь особливе ставлення?

П.Й. (після паузи): Бачте, я не пропагую неприязні до жодного народу. Я всіх поважаю, я не поважаю тільки людей, які не заслуговують на повагу, — не тому, що вони якісь інші, а тому, що вони як люди не заслуговують на повагу.

Т.Ч.: Це і «своїх» стосується так само?

П.Й.: Аякже. Але все ж таки найкраще я ставлюся до українців.

Т.Ч.: І до українського? А от, наприклад, яка ваша улюблена страва?

П.Й.: Я вам скажу: для кожного поліщука найкраща, улюблена страва — це страва, пов'язана з картоплею. І картопля у всіх видах, у яких вона може бути приготовлена, — це моя улюблена страва.

Т.Ч.: Так, так. От мій батько не поліщук, а теж картопельку любив.

П.Й.: Так він не поліщук — а якби був поліщук, то це вже було б обов'язково. Я, по-моєму, вам уже розповідав, як після операції в інституті ортопедії мені апетит повертали? Мене питали: «Ну що, Петю, ти хочеш? Чого тільки побажаєш — ми все тобі дамо!» Я думав, думав і сказав: «Смаженої картоплі з солоним огірком!»

Т.Ч.: Так. А найулюбленіший ваш напій?

П.Й.: Хоч як це дивно — найбільше я люблю чисту холодну воду з лодязя. Ну, ще квас люблю, компот, особливо узвар. Сік ще люблю яблучний — у цьому розумінні я не однолюб. А якщо говорити про алкогольні напої — так уже трапилося, що мій організм алкоголю не приймає. І це, маю сказати, навіть створювало для мене в житті певні проблеми. Тому що, скажімо, ось у студентські роки збирається товариство — нас там було четверо хлопців і четверо дівчат. Розраховуємо, скільки взяти спиртного — виходить так: на трьох хлопців береться горілка, на чотирьох дівчат і одного хлопця береться вино. Бо вино пити я ще міг, а горілку й інші міцні напої ні: організм не приймає. А після університету, як ви знаєте, я працював у Донбасі, так там це діло поставлене таким чином: людина, яка не п'є, викликає велику підозру. Якимось отам ми поїхали у село, де жила тітка моєї дружини — а я ж не п'ю. Тітка й питає дружину: «Люба, а твій Петя часом не хворий?» Причому це вона при мені запитала, а які розмови вона без мене вела, я й не знаю...

Ну, потім я себе, так би мовити, виховав. І ось коли я почав силувати себе в цьому плані, виявилось, що це я тільки першу не можу проковтнути, а якщо першу я проковтну і не вибіжу одразу після того до туалету, то з другою все вже буде нормально. А потім, коли мене призначили заступником директора, це стало вже службовою необхідністю. Мені доводилося з людьми контактувати, обідати з ними — я ж їм не скажу, як отій тітці в селі: «Пийте, а я не буду!» І, знаєте, я втягнувся — втягнувся і в тому розумінні, що міг уже, нарівні з іншими, розливати, пити і таке інше. Але справжнього смаку від цієї справи я не відчував ніколи.

Т.Ч.: І зараз так?

П.Й.: І зараз так. І раніше так було. Якщо, от, я у відпустці і місяць-півтора не вживаю алкоголю, ситуація повертається на круги своя: мені знову доводиться привчати себе...

Т.Ч.: Долати першу?

П.Й.: Долати першу. І до цього часу це збереглося. Хоча тепер я давно вже не вживаю міцних напоїв, але вино сухе інколи п'ю. Що я його люблю, сказати не можу, але сприймаю нормально.

Т.Ч.: А курили ви коли-небудь?

П.Й.: Так. Ще в дитинстві, коли ми були отакі, бувало, з хутора до школи йдемо, і як тільки від хати відійшли, то одразу за цигарки. Кашляємо, чхаємо, але як же ж не курити — чоловіки ж либонь! Згодом я вже почав по-справжньому курити, як став студентом. Потім дійшов висновку, що це мені не потрібно — просто взяв і кинув. І не курих ось до якого випадку. Якось узимку я сильно посковзнувся і зламав собі ключицю. Ну, зробили мені операцію, усе склали, гіпс наклали, аж ось хлопці знайомі зайшли мене провідати. Курять же всі — я й собі взяв сигарету, й відтоді знову почав курити. І курих цього разу довго, аж до 78-го року, коли сигарети почали щезати. Спочатку я палив «Столичні», потім перейшов на «Опал». Потім зник і «Опал», довелося переходити на «Приму». Згодом зникає і «Прима», і я перехожу вже на якісь зовсім нікчемні цигарки. Щоб дістати порядні цигарки, я, бувало, до ЦК дзвонив: візьміть-но мені, мовляв. І кожного разу відчував приниження. І тоді я сказав собі так: «Ну, якщо я за ковбасою бігаю по всьому місту, то це ще зрозуміло, але через цигарки терпіти таке приниження я не можу». І я зробив так.

Це було на Новий рік, з 77-го на 78-й. Свята ми стрічали у Гаврилюків, ми сусідами з ними були. Тож я собі ухвалив: от, старий рік ми проводжаємо, і я прощаюся з палінням. Новий рік зустріли, як належить, випили, закурили і все таке інше, а як прийшли додому, я обнишпорив усі закутки, повикидав усе, що знайшов, у смітник, нічого нікому не кажучи, навіть дружині — і все. Відтоді я тільки одного разу цигарку до рота брав. Було це десь днів через десять після того, як я кинув курити. Річ у тім, що був у мене один старий приятель, головний інженер на якомусь заводі. І ось святкує він свій день народження, а щойно перед тим він побував у Болгарії — ну і привіз звідти

гарні цигарки, найвідбірніші і дуже дорогі, такі, що до Радянського Союзу взагалі не надходили. Привіз він їх мені як презент. Причому зробив так: при всіх гостях, коли розсілися, цигарки мені підсуває, щоб, значить, я закурив. А я сиджу, не курю. Він мені: «Слухай, — каже, — що це ти до цигарок наче збайдужів?» Я кажу: «Ну, ніхто ж не курить, чого ж я буду товариство бентежити?». А він: «Ну, коли так, ми всі тобі компанію складемо. Пішли!»

І ми виходимо до другої кімнати — а там столик такий журнальний. Приятель мій виклав на нього оті цигарки, що привіз, щоб, значить, належним чином продемонструвати їх мені: «Ось, мовляв, оте усе твоє — з якої почнемо?». В такій ситуації сказати, що я кинув палити, та ще й тільки тиждень тому — регіт же ж буде! І я кажу: «Ось із цієї!» Ну, він відкриває, дістає мені цигарку, сам цигарку бере — а він не курив, у тій компанії один я курив. Всі взяли по цигарці, я беру сірники, запалюю, кожному даю прикурити, сам прикурюю і, не затаюючись, кілька разів отак випускаю дим. А тут почалася розмова, увага перейшла на інше — я свій недопалок тихенько й пригасив. Поговорили про те, про се, він ці цигарки склав, я їх забрав, приніс додому. Потім я їх усі, звичайно, пороздавав. І це був єдиний раз, коли я взяв до рота цигарку. А коли пройшло вже місяця з півтора, дружина якось каже: «Слухай, ти що, не куриш уже?» Тільки тоді помітила. Кажу: «Ні».

Ну, добре. Але які одразу виникли проблеми? Я почав набирати вагу. Вірніше, ще тоді, коли, пам'ятаєте, я тільки починав курити — я тоді років зо два курив і вже вирішив кинути. Кинув — і почав швидко набирати вагу. І подумав, що невідомо, що гірше — чи куріння, чи зайва вага. І знову почав курити, а потім уже налаштувався кинути остаточно. І вирішив це зробити, як я казав вам, на Новий рік ще й тому, що це зима, сніг — а я ж на лижах ходжу. Вирішив кожного дня робити крос на лижах, щоб не набирати вагу. І от, десь перші два тижні все одно вагу набирав — бо мені не хотілося на їжі економити. А потім вага стабілізувалася, навіть знизилася трохи, і я цю проблему зняв. Але маю сказати ще таке — це може бути досить цікаво, якщо хтось збирається кинути. От я вже не курю, і звик уже, начебто все гаразд. Але як тільки хтось поряд візьме цигарку — ах як кортіло вдихнути отого димку!

Т.Ч.: І досі кортить?

П.Й.: Ні, зараз уже огидно. А потім літо прийшло, на дачу поїхав, а там рибалка. Приходжу на рибалку, закидаю вудочку і... а далі що? Бо ж раніше як було? Прийшов, вудочки заклав, цигарку в зуби й чекаєш, доки риба клоне. А тепер усе як зазвичай — а цигарки немає! І організм повстав. Я посидів з півгодини, полишив усе й пішов — бо відчуваю, що не можу себе перебороти. Але поступово я і в цьому поборов себе. А потім почалася осінь, грибний сезон. Взяв кошика, пішов у ліс, тільки відійшов трохи — курити хочеться, страх! Я вже, правда, не вертався, збираю собі гриби далі — і таким чином впорався і з цією проблемою. Від того часу ось уже тридцять років, як я не курю.

Т.Ч.: Петре Федоровичу, а яка ваша улюблена пісня? Отака, щоб під будь-який настрій? Почув — і на душі тепліше. Є така чи нема?

П.Й.: Бачте, я, мабуть, не зможу сказати, що у мене є якась одна улюблена пісня. Скажу, що пісня — мій улюблений жанр. Я можу нарахувати вам стільки улюблених пісень... Сказати, що цю я люблю більше, а цю менше, я не можу. Я їх просто люблю — багато знаю і багато люблю. А до цього ще одне. Ми з вами якось уже говорили про мою пам'ять: те, що мені подобається, я запам'ятовую одразу. І з піснями так само. Як тільки я почув пісню — по радіо, телебаченню чи будь-де — і вона мені сподобалася, я одразу запам'ятовую її слова і мелодію.

Т.Ч.: І зараз?

П.Й.: І зараз. Щоправда, зараз небагато з'являється пісень, які мені подобаються, я вам скажу чесно. Те, що я здебільшого чую сьогодні, — для мене це не мистецтво, не пісні, я не можу цього естетично сприйняти. Я, може, стосовно цього людина недорозвинена, але чого не сприймаю, того не сприймаю. Хоча й досі по радіо можна послухати нормальні пісні. Я, коли почую щось таке з кухні, обов'язково виходжу туди і від початку до кінця такі пісні слухаю. І взагалі, пісня для мене, либонь, щось трохи більше за... У мене завжди в голові крутиться якась пісня. Я ось іду на рибалку і відчуваю, що мугикаю якусь пісню — не вголос, звичайно, а про себе, подумки її повторюю. Або, скажімо, прокидаюся вночі — а в голові якась пісня сидить. Тобто музика, пісня для мене — це якийсь внутрішній стан. І часом я відчуваю, що повторюю, в пам'яті, в уяві своїй наче наспівую пісню, що я її вже, мабуть, років із десять не чув і не співав. А чому я її раптом згадав і співаю — в голові, в уяві своїй співаю, я не знаю, пояснити вам не можу. Може, це треба віднести до якоїсь психічної ненормальності — нехай...

Т.Ч.: Дай Боже усім таку ненормальність...

П.Й.: Або ж іще, скажімо, на дачі грядку сапаю — і пісню співаю. Поліз зривати вишню — і пісня якась приходить, я не можу зривати вишню, щоб не співати. Одного разу щось таке було, що зривав вишню і не співалося, так сусіда наш у жінки моєї питався: «А чого це Петро Федорович не співає?»

Т.Ч.: А, так це ви ще й уголос співали?

П.Й.: Вголос, я ж кажу! Відтак пісня для мене — справді стан душі. І брат мій теж любив пісні; ото, бувало, він приїжджає, то ми лягаємо поруч і тихенько співаємо... Тобто пісню я люблю як жанр. Люблю пісню як пісню — і все. Якщо вона тільки хороша. І до цього повинен іще сказати таке: є у мене дешиця сентиментальності; це мені не подобається, але, певно, відбивається на моєму ставленні до поезії. Я ж вам казав, я легко запам'ятовую те, що мені подобається. Я, наприклад, з Єсеніна знаю багато напам'ять, з Пушкіна, з Лафонтена... Багато чого знаю напам'ять. Пару разів прочитаю — і воно вже мені запам'яталося. Це така особливість моєї пам'яті, але вона вибіркова. Щось не можу запам'ятати, хоч кілок мені на голові теши, а щось запам'ятовую дуже легко.

Т.Ч.: А є у вас улюблені співаки?

П.Й.: Безперечно, є. Я люблю усіх співаків, слухати яких приємно, чи це бас, чи це баритон або тенор, або жіночі голоси — альт, сопрано... Якщо голос гарний, я люблю його слухати. От нещодавно був концерт Баскова — я із задоволенням його слухав. Щоправда, не всі пісні з його репертуару мені до вподоби, але голос я сприймаю — гарний голос! Тобто я із співаків не роблю улюбленців, кумирів — мовляв, є один якийсь кумир, та й годі. Я люблю слухати кожного гарного співака. Гуляєва я свого часу любив, Гмирю любив слухати, Солов'яненко, Козловського — що тут і казати! Гнатюка... От недавно передавали концерт Білаша — я із задоволенням прослухав увесь концерт від початку до кінця. Зокрема, там і Гнатюк виконував «Два кольори» — я слухав залюбки, бо це ж мистецтво, це талант, це за душу бере, розумієте? Тож із цієї точки зору я теж не однолюб, я багатлюб (*сміється*).

Т.Ч.: Петре Федоровичу, а що б іще хотілося вам у житті зробити? В будь-якій галузі?

П.Й.: Знаєте, мені кілька разів на думку спадало зробити ще щось солідне у галузі методології науки, і я думав, братися чи не братися...

Т.Ч.: Методології як такої?

П.Й.: Методології. Розумієте, на сьогодні є книжки, в яких гарно висвітлюють ті чи ті методологічні проблеми — от, скажімо, книжка Тарського «Вступ до логіки й методології дедуктивних наук». Там викладено досить ґрунтовну концепцію — але ж її прив'язано до конкретної проблематики. А мені б хотілося — не знаю, чи я це зроблю, чи вже не зроблю — висвітлити проблеми методології загалом, подати її головний категорійний апарат. Боюся тільки за свою працездатність...

Т.Ч.: Отже, про працездатність.

П.Й.: Я вам скажу, працездатність у мене тепер зовсім не та, як колись. Я вже після четвертої години, як правило, не працюю. А як починаю працювати, відчуваю, що мозок гальмує. Легаю спати — аж він працює: міг би, здається мені, попрацювати ще й увечері. Але справа в тому, що коли так роблю, на другий день я тоді розбитий і не можу вже працювати зовсім. І якщо говорити про якусь велику працю, це мене трошки лякає: а чи зможу її здужати, чи ні? От раніше я міг зранку встати, працювати до ночі, перепочити трохи — і знову до праці. Трьох годин вистачало, щоби виспатися. А тепер... Хоча от пам'ять у мене і тепер достатня.

Т.Ч.: Пам'ять у вас чудова, і наше інтерв'ю це підтверджує.

П.Й.: І розмірковую я поки що нормально. Врахуйте, мені восени буде 77 років, я вже не дівчина на виданні (*сміється*).

Т.Ч.: Петре Федоровичу, а чим ви зараз займаєтеся з найбільшим задоволенням?

П.Й.: Ну, найбільше задоволення я отримую, коли сідаю за стіл, до книжок, до комп'ютера... Оце є задоволення для мене. І повинен вам сказати ще. Я останнім часом полюбив розв'язувати кросворди, всілякі головоломки.

Дивно, але це так. Для себе я пояснюю це таким чином: інтелект одразу «відключитися» не може, у нього є потреба працювати. Інтелект має працювати. І якщо я до четвертої попрацюю, а далі нічим не завантажую свою голову, я собі місця не знайду. Ви розумієте? Ну, я можу подивитися якийсь фільм, але зараз фільми «для душі» не так часто й трапляються. Тоді я беру кросворд — і від роботи відпочинок, і інтелект якесь заняття має. Те, над чим я працював до четвертої години, я перебиваю, повертаю мозок, так би мовити, у дещо інший бік — але не пригальмовую його зовсім, а даю йому відповідне інтелектуальне навантаження... Ну, інколи ще дивлюся футбол.

Т.Ч.: А-а, футбол, значить, у світі ваших захоплень місця свого не втратив?

П.Й.: Ні, не втратив. Тому що, хоч би там як — це чинник, що знімає напругу, інтелектуальну й психічну. А як футболу немає, я беру якийсь кросворд — ось зараз японські кросворди пішли... Візьму, посиджу над ним — і відчуваю, що відпочив. Ну, читаю ще пресу, це зрозуміло. Але ж, кажу, раніше я цим мало переймався, усілякими там ребусами й кросвордами, а тепер частіше — тому що це досить хороший спосіб перебити напрямок роботи мозку.

Т.Ч.: Ну і потім, ваші математичні нахили потребують же для себе виходу?

П.Й.: І математичні, і логічні. Це як «фізична зарядка» для розуму.

Т.Ч.: Ось на цьому ми, мабуть, і закінчимо наші з вами, Петре Федоровичу, багатогодинні бесіди. Щиро дякую вам за інтерв'ю, за цю вашу небайдужу працю. Бажаю, щоб усі ваші улюблені справи ще на багато років залишалися з вами.

П.Й.: І я вам вдячний. Ви знаєте, розказати докладно про своє життя — це все одно, що пережити його ще раз. Крім того — все ж таки щось залишиться...

Т.Ч.: Ну, дай Боже вам іще довгих років життя.

Чайка, Тетяна — кандидат філософських наук, дослідник в галузі усної історії (Нагарія, Ізраїль).
